

О. К. Аблова, канд. екон. наук, доц.,
К. Ф. Коценко, канд. геогр. наук,
доц., кафедра регіональної економіки,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ОБЛАСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

АНОТАЦІЯ. Розглядається екологічна безпека як складова частина регіональної, національної та міжнародної безпеки. Обґрунто-

similar papers at core.ac.uk

provided by Institutional Repository of Vadym Hetman

зму управління природокористуванням.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Екологічна безпека, завдання екологічної безпеки, принципи міжнародної та національної політики в області екологічної безпеки.

АННОТАЦИЯ. Рассматривается экологическая безопасность как составная часть региональной, национальной и международной безопасности. Обоснована целесообразность использования принципов международной и национальной политики в области экологической безопасности при формировании механизма управления природопользованием.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Экологическая безопасность, задачи экологической безопасности, принципы международной и национальной политики в области экологической безопасности.

ABSTRACT. Is considered the environmental safety as an integral part of regional, national and international security. The expediency of use of the principles of international and national policies in the field of environmental safety in the formation of a mechanism for environmental management.

THE KEY WORDS. Ecological safety, problems of ecological safety, the principles of international and national policies in the field of ecological safety.

Протягом останніх десятиріч завдання екологічної безпеки розглядається багатьма вченими як важлива складова національної безпеки. Відбуваються зміни у відношенні до ролі факторів довкілля і забезпечення ресурсами, оскільки ці питання стосуються не тільки проблем стійкого розвитку, але і виживання людської цивілізації. Екологічна політика є одним із засобів регулювання соціальних, економічних та екологічних проблем з метою забезпечення екологічної безпеки. При цьому під екологіч-

ною безпекою розуміють складову частину регіональної, національної та міжнародної безпеки, яка пов'язана із таким станом довкілля, який би виключав виникнення екологічних ризиків і катастроф.

Слід відзначити, що у сфері забезпечення екологічної безпеки існує певна специфіка у проведенні міжнародної та національної екологічної політики. До основних завдань здійснення політики міжнародної екологічної безпеки належать:

- визнання і дотримання міжнародних правових норм усіма членами міжнародної спільноти;

- розширення міжнародної правової основи в області охорони довкілля;

- приєднання до міжнародних правових актів у сфері охорони довкілля усіх країн;

- забезпечення адекватних механізмів діючих міжнародних центрів на національному рівні. Якщо держава підписує міжнародну угоду, але в ній відсутні структури, які б забезпечили виконання цієї угоди, то результати будуть негативні;

- створення ефективної системи міжнародного контролю за виконанням міжнародних угод і домовленостей.

Вирішення цих завдань цілком залежить від здійснення основних принципів міжнародної екологічної безпеки. Більшість із них формулюються сучасним міжнародним правом, але впровадження в життя гальмується недосконалістю механізму управління природокористуванням та природоохоронними процесами як у межах окремих держав, так і на глобальному рівні. До таких принципів належать:

Принцип рівноправності кожної країни на екологічну безпеку. Принцип, який порушувався багатьма розвинутими капіталістичними країнами по відношенню до країн, які розвиваються. Саме на території країн, які мають низький рівень економічного розвитку, часто розміщувалися шкідливі виробництва та токсичні відходи, які експортувалися з країн Західної Європи та Північної Америки.

Принцип заборони екологічної агресії, який ставить поза законом вплив на довкілля у військових цілях.

Принцип контролю за дотриманням узгоджених вимог екологічної безпеки. Дотримання цього принципу вимагає створення не тільки ефективного ідентичного екологічного моніторингу в кожній країні, який би міг працювати за однаковими програмами та методичними підходами, але й створення системи спостережень за дотриманням міжнародних угод (інформаційний контроль).

Інформаційний контроль розглядається одним із головних завдань реалізації Програми ООН з питань довкілля на основі відповідного розвитку екологічного права. Його практичним результатом є регулярне з 1977 року ведення Регістру міжнародних конвенцій та протоколів, які надаються ЮНЕП.

Принцип регулярного обміну інформацією про екологічну ситуацію в країнах, регіонах, особливо об'єктів довкілля спільного використання.

Принцип співробітництва у надзвичайних екологічних ситуаціях. Вкрай необхідний принцип для ліквідації наслідків екологічних катастроф планетарного масштабу, таких як аварія на Чорнобильській АЕС.

Принцип відвернення транс прикордонних збитків. У процесі економічної діяльності часто виникають ситуації, коли забруднення, яке виникло на території однієї країни, завдає збитків сусідній. Зокрема, Україна отримує до 60 % забруднюючих речовин, які виникають на території країн Західної Європи.

Принцип науково-технічного співробітництва з проблем довкілля та впровадження прогресивних технологій, спрямованих на ресурсо- та енергозбереження.

Принцип права людини на сприятливе середовище проживання.

Формування принципів національної та регіональної політики в області забезпечення екологічної безпеки в ідеалі повинно базуватися на вищевказаних принципах міжнародної політики, однак на початок ХХІ століття відсутні єдині методологічні підходи для їх розробок. На сьогодні існують екологічний та економічні підходи до оцінки результатів антропогенної діяльності на планеті, а вони у багатьох випадках протилежні: економісти розцінюють ці результати з точки зору збільшення об'ємів виробництва і зростання споживання, а екологи — з точки зору збитків, які завдаються екосистемам. Однак зрозуміло, що для адекватної оцінки міри впливу суспільства на природу необхідним є врахування обох підходів. У багатьох економічно розвинутих країнах упродовж останніх десятиріч використовуються еколого-економічні принципи, дотримання яких приводить до належних результатів і дозволило багатьом країнам подолати кризові явища у стані довкілля.

До таких принципів слід віднести:

Принцип вартості пропущених можливостей — дотримання цього принципу вимагає, щоб при використанні обмежених ресурсів необхідно враховувати вартість невикористаної альтер-

нативи. Вартість втрачених можливостей полягає у різниці прибутку, який ми отримуємо при використанні компонентів довкілля для розміщення відходів, втрачаючи водночас прибутки від урожаю на невикористаних землях, як сільськогосподарських угіддях.

Принцип «забруднювач платить» — підприємства, що стали джерелом забруднення, зобов'язані нести витрати на ліквідацію наслідків чи скорочення його до рівня, який би міг відповідати стандартам та нормативам якості довкілля, прийнятими в державі. Цей принцип було запропоновано в 1972 році Організацією економічного співробітництва та розвитку. З початку 1970-х років упровадження цього принципу в практику управління практично усіма промислово розвинутими країнами привели до покращання якості компонентів довкілля, оскільки платежі за забруднення становлять вагомому частину прибутку кожного підприємства, хоча забруднювач має право відшкодовувати свої природоохоронні витрати через ціни на свою продукцію та послуги.

Принцип «користувач платить» — впровадження платежів за усі види ресурсів, які втягуються у виробничі процеси, на нинішньому етапі розвитку є надійним регулятором їх раціонального використання. При цьому в обсяги платежів за ресурси входять не тільки вартість використаного ресурсу, але й вартість його відновлення, особливо для водних, земельних, лісових ресурсів.

Принцип довготривалої перспективи або принцип превентивності — природні процеси, що перебігають у часі, визначаються факторами як короточасними, так і тривалої дії. Забруднюючі речовини можуть нагромаджуватися в біосфері протягом тривалого часу, і згодом проявитися збитками. Звідси впливає необхідність їх урахування в поточній і в перспективній діяльності. Необхідність враховувати стратегію на майбутнє торкається і споживання природних ресурсів, як вичерпних, так і відновлювальних. Попередженням негативних наслідків у віддаленій від нас у часі перспективі є особливо складним завданням. Ф. Енгельс попереджав: «...не будемо... надто спокушатися нашими перемогами над природою. За кожную таку перемогу вона мстить. Кожна з цих перемог має, що правда, у першу чергу ті наслідки, на які ми розраховували, але в другу і третю чергу зовсім інші, непередбачені наслідки, які дуже часто знищують значення перших ...» [5].

Принцип взаємозалежності — екологічна політика повинна враховувати:

1) взаємозалежності між компонентами екосистем і необхідність дотримуватися збереження цілісності екосистем у процесі

їх господарського використання. Вплив людини на окремі компоненти природи та окремі види ресурсів не обмежується змінами лише в них. Зміни одного з компонентів природної системи призводять до змін в інших, а іноді до змін якостей екосистеми в цілому і неминуче позначаються на якості життя людей;

2) залежність виробничих процесів від дотримання правил природного кругообігу речовин в екосистемах. Природний ресурс, що видобувається людиною з природних систем, пройшовши. Врешт-решт, цикл «ресурс — виробництво — споживання», знову повертається у вигляді відходів в екосистеми. Якщо це повернення наближається до природного кругообігу, воно не завдає значної шкоди природі. При цьому важливо не тільки те, щоб технологічні процеси конкретних виробництв обмежувалися циклічністю, а й щоб циклічні процеси являли собою послідовний ряд стадій виробництва, пов'язаних між собою чи комплексністю переробки сировини, чи постадійним її використанням. Порухення цього аспекту принципу взаємозалежності призвело до утворення великої кількості відходів, які не включаються в природний кругообіг речовин і змінюють властивості екосистем у багатьох регіонах землі;

3) взаємозалежність антропогенного навантаження і природно-ресурсному потенціалу регіону. Природна рівновага в екосистемах дотримується завдяки чітко визначеному збалансованому циклові використання і відновлення. Її порушення відбувається у двох випадках:

— за перевищення рівня антропогенного навантаження. Це виражається в надмірній концентрації виробництва. З одного боку, концентрація виробництва сприяє зниженню собівартості продукції, але, з другого, прискорює вичерпання природно-ресурсного потенціалу і сприяє формування регіонів з напруженою екологічною ситуацією. Особливо багато екологічних проблем спричинила концентрація виробництва у великих містах. «Економічність» розраховувалася без обчислення затрат об'єктів необхідної інфраструктури. Часто не брали до уваги, що вартість інфраструктури у великому місті значно перевищує її створення у малому й середньому. Крім того, не враховувалися витрати на природоохоронні заходи. Саме тому екологічні проблеми у великих та середніх містах стали обмежувачами розвитку продуктивних сил;

— за невідповідності спеціалізації виробництва особливостям природно-ресурсного потенціалу. Так невідповідність спостерігається, наприклад, у рекреаційних регіонах України — Криму, Карпатах, а надто в Приазов'ї та Причорномор'ї, де найоптимальні-

ше використання рекреаційних ресурсів сприяло б формуванню рекреаційного комплексу і виробництв, які б його обслуговували. Однак, розвиток галузей важкої промисловості та інших екологічно-небезпечних галузей призвів до погіршення якості повітря, питної води і навіть деяких мінеральних джерел.

Принцип кооперування зусиль — він має три важливі аспекти:

1) у вирішенні проблем раціонально природокористування узгоджено працюють держава і підприємство;

2) узгодження прав і повноважень органів влади — централізованої та місцевих органів самоврядування;

3) кооперування та узгоджені дії усіх країн, особливо у справі використання стратегічних видів палива, викидів вуглекислого газу тощо. В ідеалі дотримання цього принципу вимагає інтегрування механізму управління кожної країни у всесвітню управлінську систему у справі раціонального природокористування та охорони довкілля.

Принцип субсидіарності — цей принцип було введено американським економістом Теодором Шиллінгом. Він враховує розмежування повноважень між центральним (федеральним) і регіональними органами влади, а також — між регіонами та органами місцевого самоврядування. Сам термін «субсидіарність» означає «здійснення влади максимально наближено до громадянина». Орган влади федерального рівня повинен діяти тільки в тому випадку, якщо мета передбачуваної дії не може бути досягнута в достатній мірі органом влади нижчого рівня, і тому в силу масштабів і результатів передбачуваної дії, можуть бути успішно досягнуті органом влади нижчого рівня [6]. Із принципу субсидіарності випливає, що завжди, по мірі можливості, проблеми раціонального природокористування та природоохоронні проблеми, повинні вирішуватися органами управління якомога низького рівня. На користь такого підходу висувається ряд аргументів:

- демократія: регіони та муніципалітети мають право самостійно визначати свій шлях розвитку, включаючи визначення пріоритетів в управлінні природокористуванням;

- дійовість: рішення, ґрунтовані на місцевих новаціях, більш результативні при вирішенні місцевих екологічних проблем;

- свобода дій: гнучке місцеве регулювання забезпечує більш повне задоволення місцевих потреб, які швидко змінюються під впливом часу;

- ефективність: місцеві органи влади можуть вирішувати місцеві проблеми значно дешевше і з меншими зусиллями, ніж віддалені органи федеральної влади.

Проте, в деяких випадках, можлива ситуація, яка вимагатиме активних дій з боку органів влади вищого рівня. У сфері управління природокористування така ситуація може виникнути: а) при наявності сильного зовнішнього впливу, а саме транс прикордонного впливу на довкілля; б) цінова політика на ресурси і торговельні бар'єри; в) слабкий потенціал органів влади нижчого рівня. Прикладами такої ситуації можуть бути:

- екологічні проблеми, які виникають в одному регіоні, впливають на транс прикордонне забруднення на інший регіон, наприклад, забруднення Дунаю через аварію на глиноземному заводі в Угорщині у вересні 2010 року стало небезпечне для інших країн, розташованих нижче за течією;

- висока мобільність джерел забруднення, особливо токсичних відходів, вимагає активних загальнонаціонального механізму управління;

- міжнародні і глобальні загрозливі ситуації вимагають організації співробітництва з іншими державами;

- з метою збереження робочих місць, місцеві органи влади захищають місцеву промисловість тоді, коли вплив такого виробництва являє собою ризик для здоров'я місцевого населення;

- місцеві органи влади конкурують між собою, змагаючись між собою у зниженні стандартів якості середовища проживання;

- у місцевих органів немає можливості для реалізації складних і спеціальних завдань управління природокористування.

До основних доказів на користь посилення федерального контролю можуть бути:

- демократія: загальнонаціональна політика забезпечує рівність по відношенню до окремих осіб і населених пунктам, забезпечуючи мінімальні права і стандарти по території всієї країни;

- дієвість: федеральна влада має більше можливостей у сфері розробки новачій, сприяє обміну досвідом між регіонами, що дозволяє підвищити ефективність управлінських рішень;

- однастайність (на противагу свободи дій): наявність єдиних федеральних стандартів зменшує торговельні бар'єри, запобігає змагання за зменшення вимог, забезпечує рівний мінімальний захист;

- ефективність: федеральна влада має можливість врахувати витрати, зумовлені зовнішнім (транс прикордонним) впливом, як витрати операційні, що дозволить підвищити ефективність рішень при нижчих витратах у цілому по країні;

- зовнішня політика: федеральна влада відповідає за зовнішню політику, а отже, міжнародні домовленості у вирішенні міжнародних чи глобальних екологічних проблем — це її функція.

Принцип оперативності — для управління природокористування та природоохоронними процесами цей принцип має першочергове значення. Саме невміння своєчасно знайти спільну мову країнами промислово розвинутими і тими, які розвиваються, в питанні забруднення парниковими газами, обумовили різючі кліматичні зміни на планеті.

Література

1. Бакунина Т. С. Становление принципа экологической безопасности // Государство и право. — 1995. — № 2.
2. Екологія: Підручник/ С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. Ф. Хвесик та ін. — К.: КНЕУ, 2005. — 371 с.
3. Костин А. И. Экополитология и глобалистика: Учебное пособие для студентов ВУЗов. — М.: Аспект Пресс, 2005. — 418 с.
4. Обзор систем экологической оценки. Российский и международный опыт. Всемирный банк, Департамент Европы и Центральной Азии. Отчет, март 2003 г.
5. Маркс К, Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — Т. 3. — С. 20.
6. Shilling, T. Subsidiarity as a Rule and a Principle, or Taking *Subsidiarity Seriously*. 1995.

Стаття подана до редакції 07.10.2011

УДК 339.9

Д. А. Гарлицька, аспір. кафедри міжнародних фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ Обґрунтовано необхідність дотримання концепції сталого розвитку, проаналізовано механізми забезпечення екологічно сталого глобального розвитку, доведено необхідність використання саме фінансових механізмів для екологізації глобального розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: концепція сталого розвитку, екологічно сталий глобальний розвиток, Кіотський протокол, ГЕФ, механізми забезпечення екологічно сталого глобального розвитку.

АННОТАЦИЯ. Обоснована необходимость придерживания концепции устойчивого развития, проанализированы механизмы обеспечения